

van de studie van Ajouaou voor de beroepsgroep van geestelijk verzorgers. De imam wordt in het publieke debat immers nog vaak vrijwel automatisch op één lijn gezet met een dominee, die op dezelfde, dus herkenbare, manier zou moeten werken. Ajouaou's studie is behulpzaam bij de wetenschappelijke discussie over dit vraagstuk. Met zijn opgebouwde inzichten wil Ajouaou "de beroepsgroep een identiteit geven" (p. 32). Hij doet een voorzet voor het verder ontwikkelen van een beroepsprofiel, waarbij hij betoogt dat de imam in Nederland gekwalificeerd is als geestelijke "waarmee in feite de afbakening en scheiding van verantwoordelijkheden [tussen de staat en het islamitisch genootschap] is beslecht" (p. 410), zeker in de context van de imam die als rijksambtenaar in penitentiaire inrichtingen werkt. Op deze manier wil de studie van Ajouaou een rol spelen in de professionalisering van het beroep van islamitisch geestelijk verzorger in penitentiaire inrichtingen, maar ook in zorginstellingen en defensie. Ajouaou's gedetailleerde, technisch geformuleerde verhandeling vormt voor deze nog doorgaande ontwikkeling een bouwsteen. Ajouaou zal daarbij ook vanuit zijn dienstverband als het eerste hoofd Islamitische geestelijke verzorging bij het ministerie van Justitie vooralsnog nauw betrokken blijven.

Welmoet Boender
(Stichting Oikos, Utrecht)

Schneiders, Gerald Thorsten (Hrsg.) (2009), *Islamfeindlichkeit. Wenn die Grenzen der Kritik verschwimmen*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 483, ISBN 9783531162577, € 39,80.

Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw heeft de islam zich in West-Europa gevestigd. Deze vestiging is toe te schrijven aan verschillende factoren: dekolonisatie, arbeidsmigratie, gezinshereniging, huwelijksmigratie en de komst van vluchtelingen en asielzoekers uit islamitische regio's. Het aantal moslims in West-Europa wordt momenteel geschat op 20-25 miljoen en zal waarschijnlijk nog verder toenemen door gezinshereniging, huwelijksmigratie en geboorteoverschot. De vestiging van de islam in West-Europa roept veel vragen op, zowel aan de kant van moslims als aan de kant van de autochtone bevolkingen. Moslims vragen zich af hoe zij in Europa, als niet-islamitisch continent, onder het bestek van een christelijk-seculiere cultuur als moslim kunnen leven en autochtonen vragen zich af hoe zij zich tot de islam moeten verhouden en welke plaats deze godsdienst binnen de Europese samenlevingen kan innemen. Aan beide kanten worden overwegend gematigde antwoorden gegeven op deze vragen, maar in beide kringen treft men ook radicale antwoorden aan.

In de lijvige bundel *Islamfeindlichkeit* van bijna 500 pagina staat het radicale verzet tegen de islam onder delen van de autochtone bevolkingen centraal. De bundel maakt

deel uit van een tweeluik over de gepolariseerde verhoudingen in West-Europa tussen islamitische en niet-islamitische bevolkingsgroepen waarbij de tweede bundel gaat over de radicale islam. De onderhavige bundel bevat 29 bijdragen van deskundigen van zeer verschillende disciplinaire achtergrond. De bijdragen zijn gegroepeerd rond vier thema's: geschiedenis, actualiteit, instituten en personen.

Het eerste deel gaat in op de historische wortels van het anti-islamitische denken in Duitsland en Europa. Deze wortels gaan terug naar de begintijd van de islam toen de islamitische expansie in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en op het Iberisch schiereiland ten koste ging van de invloed van het christendom. Dit deel voert onder meer langs hoofdstukken over anti-islamitische kerkelijke propaganda in de Middeleeuwen en kerkelijke beelden over het 'Türkengefahr' in de vroegmoderne tijd naar uiteindelijk een bijdrage over de vraag hoe historisch verankerde beelden doorwerken in de hedendaagse houding ten opzichte van moslims.

Het tweede deel gaat over de huidige vijandschap tegenover de islam in Duitsland. Gegevens afkomstig uit kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeken worden gepresenteerd. Daaruit blijkt dat het om een vrij omvangrijk verschijnsel gaat. Zo stemde in 2005 57,9 procent van de Duitse bevolking in met de uitspraak dat de islam in Duitsland de macht wil uitbreiden en 23,7 procent met de stelling dat moslims een bedreiging zijn voor vrijheden en rechten. Verder worden in dit deel analyses gemaakt van de wijze waarop de islamvijandschap zich manifesteert in schoolsituaties, in de media en op internet. Ook passeren analyses de revue van de wijze waarop in het Duitse publieke debat gesproken wordt over de Koran en geweld tegen Turks-Duitse vrouwen.

Het derde deel stelt de opstelling van de gevestigde christelijke organisaties en groeperingen in Duitsland, dat wil zeggen de CDU en de CSU, de Evangelische Kirche en de katholieke kerk, ten aanzien van de islam aan de orde. De bijdragen laten de complexe en dubbelzinnige houding van deze gevestigde instellingen zien: aan de ene kant stelt men zich gastvrij en open op jegens de islam, maar aan de andere kant distantieert men zich van de islam en heeft men de neiging de islam te zien als problematisch.

In het laatste deel wordt het werk van diverse islamcritici tegen het licht gehouden. In Duitsland bestaat - evenals in Nederland - een informeel netwerk van anti-islam publicisten, schrijvers en intellectuelen. Tot dat netwerk behoren onder andere Henryk M. Broder, Ralph Giordano, Necla Kelek, Hans-Peter Raddatz en Alice Schwarzer. Hun argumentatiestrategieën worden in dit deel geanalyseerd.

De komst van de islam sinds de jaren 1950 in West-Europa is een gebeurtenis zonder precedent. Niet eerder heeft een nieuwe wereldgodsdienst zich in het moderne Europa gevestigd. Deze vestiging gaat gepaard met veel onzekerheden en heftige discussies. De debatten over kwesties die aan de islam gerelateerd zijn lopen evenwel vaak vast omdat de betrokken partijen zich ingraven in de reeds ingenomen stellingen en elkaar bestoken met verdachtmakingen, beledigingen en argumenten die verworden zijn tot clichés.

Deze bundel biedt een heldere analyse van de achtergronden van anti-islam sentimenten in Duitsland. Er wordt een beroep gedaan op de lezer zindelijk en op basis van argumenten met elkaar te spreken over de komst en plaats van de islam in Europa en daarover een mening te vormen. Ik beveel dit boek van harte bij de lezer aan.

Sipco Vellenga
(Religiestudies Universiteit van Amsterdam)

Exalto, John & Fred van Lieburg (red.) (2009), *Spoken op het kerkhof. Verkenningen van protestantse vertelkunst*, (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme na 1800, jrg. 17), pp. 160, Zoetermeer: Meinema, ISBN 9789021142517, € 18.

Mensen geloven wat ze willen geloven, en gelovigen doen dat des te sterker! Eens te meer dringt deze sociologische *Binsenwahrheit* zich op bij lezing van *Spoken op het kerkhof*, ook al wordt dit in het laatste opstel van Peter Burger het duidelijkst verwoord. Lezers van bevindelijke, evangelikale en sommige rooms-katholieke bladen, sites en traktaten komen illustraties van deze ‘waarheid’ bijna wekelijks tegen: het tragische lot van een christen in *Verweggistan* wiens leven wordt gered door standvastig geloof; of de christen die op wonderbaarlijke wijze door een bijbel die als kogelvanger dienst doet een aanslag heeft overleefd.

Getuige de ondertitel zien ook protestanten door de tijd heen ‘spoken’. Als alle mensen hebben ze ook behoefte aan moralistische verdichtels, weliswaar voorzien van een stich-telijk of geestelijk laagje glazuur. Zijn sommige voor de onbevooroordeelde waarnemer regelrechte broodjes aap, andere kennen een van oorsprong historische grond. In de *Inlei-ding* schrijft Fred van Lieburg dat er in de protestantse vertellingen vooral sprake was van een ‘sterke concentratie op de bijbel en op de persoonlijke beleving van het geloof’ (p. 12). Hierop volgt een wat ouder (1984) maar geactualiseerd artikel van Ton Dekker – hij wordt als de ‘enige echte pionier op het gebied van het Nederlandse volksverhalenonderzoek betreffende het protestantisme’ geafficheerd (p. 14) – waarin hij onder meer de ‘inhoud en strekking’ nagaat van de geestelijke verhalen in een tweetal tijdschriften uit de tijd van het Réveil (1853 – 1895). Hij komt tot een classificatie van ‘nauw met elkaar samen-hangende thematische groepen (...): het geloof in God, de bijbel, het gebed, de bekering, de dood, Gods hulp en Gods straf’ (p. 30). *Jessica’s eerste gebed* (1866) wordt door Jacques Dane en Richard Schoonrewoerd geanalyseerd. Ondanks haar bittere armoede gaat het arme meisje Jessica toch half in het verborgene naar de kerkdienst, en brengt uiteindelijk een volwassene op de knieën. Zondebesef (in de kinderziel), bekering en vergeving vormen de kern van dit moraliserende verhaal. De bijdrage van Bart Wallet is gewijd aan het bekeringsverhaal van Hendrik de Cock door een oudere catechisant: het thema van de